

Hrvatski realizam

Književna epoha između romantizma i modernizma naziva se realizam. Trajanje epohe najčešće se određuje između 1830. godine i posljednjeg desetljeća 19. stoljeća. Termin realizam nastaje od latinske riječi *realis* što znači stvaran ili istinit. Realistički je pristup prisutan još od antike, ali tridesetih godina 19. stoljeća on postaje dominantan u zapadnoeuropskoj književnosti. Žanrovskim sustavom dominira roman, slijede pripovijetka i novela, dok se, prema M. Solaru, poetika realizma ne može doslovno primijeniti na poeziju, koja je zbog toga u vrijeme realizma uglavnom modernistička. Najvažnije značajke su: napuštanje romantičkog sentimentalizma u odabiru tema, fabula i likova; usmjerenost na socijalnu tematiku iz neposredne blizine – sudbinu pojedinca, porodice ili društvene sredine s izravnom ili prikrivenom kritikom društvenog stanja; te uvjerljiva psihološka karakterizacija likova. Fabula je podređena otkrivanju likova, dok deskriptivnost služi za prikaz karakternih osobina i psiholoških stanja junaka. Likovi su reljefni i višedimenzionalni, a pripovjedač nastoji biti objektivan, zbog čega prevladava forma pripovijedanja u trećem licu.

U hrvatskoj književnosti realizam se javlja nešto kasnije, početkom osamdesetih godina 19. stoljeća. Povjesničari književnosti razilaze se u tumačenju okvirnih godina hrvatskog realizma. Naime, početnom godinom neki smatraju 1880. godinu, kada se javlja nekolicina književnika novog književnog naraštaja, dok su se drugi ipak odlučili za 1881. godinu, godinu Šenoine smrti. Završnom godinom jedni smatraju 1895. godinu, kada je spaljena mađarska zastava na Trgu bana Josipa Jelačića u Zagrebu, a drugi pak 1892. godinu, godinu objavljivanja prve hrvatske modernističke pripovijetke *Moć savjesti* A. G. Matoša. Glavne teme koje su se obrađivale u ovom razdoblju bile su propadanje plemstva, novi društveno-ekonomski odnosi, odnosi selo-grad. pisci su se u djelima uglavnom fokusirali na svoj zavičaj, odnosno prevladavao je regionalizam. Tako su se djela Ante Kovačića i K. Š. Gjalskog uglavnom ticala Hrvatskog zagorja, Eugena Kumičića i Vjenceslava Novaka Istre i Kvarnera, Josipa Kozarca Slavonije..

Eugen Kumičić (Brseč, Istra, 1850. – Zagreb, 1904.) hrvatski je pripovjedač i dramatičar. Njegov opus možemo podijeliti u tri tematska kruga. Prvom pripadaju pripovijetke i romani iz istarskog kraja, drugom tzv. naturalistički romani, a trećem povijesni romani. U prvom krugu dominira pejzaž mora i primorski kamenjar, primjerice u *Začuđenim svatovima* (1883.). Programatskim člankom *O romanu* (1883.), koji upućuje na Kumičićevo poznavanje Zolina manifesta *Le roman expérimental*, zaslužio je titulu naturalista. Naturalistički pokušaji očituju se u romanima *Olga* i *Lina* (1881.) i *Gospođa Sabina* (1883.). No, zbog velikog utjecaja Šenoine proze te pravaškog opredjeljenja koje se u djelima naziralo, Kumičić nije uspio ostvariti pravi model naturalističkog romana. U povijesnim romanima dominira povijesni događaj, a likovi poprimaju romantičarske osobine, zbog čega oni u potpunosti ne odgovaraju modernim povijesnim romanima. Za takve romane Kumičić odabire teme s opisom nacionalnih tragedija Hrvata: *Urota zrinsko-frankopanska* (1894.) i *Kraljica Lepa* (1902.). U *Uroti zrinsko-frankopanskoj* glavni su likovi Fran Krsto Frankopan, Katarina Zrinska i Petar Zrinski. Roman je građen prema crno-bijeloj tehnici prikazivanja tako da su pozitivni likovi idealizirani, a negativni nemaju niti jednu vrlinu. Fabula je statična i predvidljiva, a u djelu prevladava pravaška ideologija.

Ksaver Šandor Gjalski, pravim imenom Ljubomil Tito Josip Franjo Babić (Gredice, 1854. – Gredice, 1935.), jedan je od važnijih predstavnika realizma u hrvatskoj književnosti. Uzori su mu bili Šenoa, Flaubert i Turgenjev, ali se oduševljavao i modernističkim piscima, poput Nehajeva ili Dežmana.

Gjalski se u književnosti javlja novelom *Illustrissimus Batorych* (1884.) u kojoj se ističe njegova povezanost s rodnim zagorskim krajem i nostalgija za prošlim vremenima. U tom duhu nastala su i djela okupljena u zbirkama, najpopularnija *Pod starim krovovima...*, te romanima.

Ugođaj je u navedenim djelima elegičan i nostalgičan, a Gjalski inzistira na lirskom ugođaju, opisima raspoloženja i pejzaža koji su u funkciji karakterizacije likova. Pod starim krovovima skup je priča u kojima jedan pripovjedač četvorici mladića pripovijeda različite događaje iz prošlosti, oblikujući tuđa

sjećanja ili čitajući svoje zapise, kao u Lovčevim zapisima i Dekameronu. Autor opisuje nestanak feudalizma i propadanje plemstva u starim zagorskim kurijama. Roman *U noći* (1886.) smatra se jednim od najboljih hrvatskih realističkih dostignuća. Riječ je o romanu u kojemu autor kritizira tadašnje političke prilike i hrvatsko društvo, dok se u prvom planu nalazi bezidejna hrvatska mladež. Njegov interes za tadašnja modernistička europska strujanja očit je u romanima Janko Borislavić (1887.) i Radmilović (1894.), u kojima Gjalski progovara o sudbini hrvatskih intelektualaca i njihovim duhovnim nemirima. Napisao je i nekoliko povijesnih romana, fantastičnih novela, lirskih crtica, feljtona, memoarskih zapisa, dvije autobiografije i, posljednje, političko-žurnalistički roman *Pronevjereni ideali* (1925.). Među suvremenima ističe se tematskom raznolikošću i intelektualnom širinom. Jednom prilikom A.G. Matoš napisao je o Gjalskom: „On je prijelazan tip i otud njegova umjetnička univerzalnost. Njegova umjetnost je psihološka kao Leskovarova, realistična kao Kumičićeva, historijska i romantična kao Šenoina, patriotska i satirična kao Kovačićeva.“

Ante Kovačić (Celine kraj Marije Gorice, 1854. – Stenjevec, 1889.) hrvatski je pjesnik, feljtonist i pripovjedač. Već u ranoj pjesničkoj fazi uočava se Kovačićevo vrlo kompleksno i problematično psihičko stanje, dok se u kasnijoj, literarno kvalitetnijoj fazi, ističe kao satiričar (primjerice travestijom *Smrt babe Čengičinje*). Kao pristaša pravaša, bio je politički vrlo angažiran, pisao je oštre polemike i političke feljtone (serija feljtona *Iz Bombaja*). Svoj prvi roman *Baruničina ljubav* (1877.) oblikovao je po modelu trivijalnog romana, dok se kasnije opredjeljuje za realistički model pisanja. U romanima *Fiškal* (1882.) i *Među žabari*, koji je započeo u časopisu „Balkan“, ali je prekinut 1886. jer je ismijavao poznate karlovačke javne ličnosti, dolazi do izražaja Kovačićeva satirična crta kojom ismijava sve što nije pravaško. Roman *U registraturi* (1888.) smatra se jednim od najznačajnijih romana 19. stoljeća. U strukturi romana izmjenjuju se san i java, a događaji se odvijaju nelinearno. Paleta je likova raznovrsna, od izrazito realističnih, poput Žorža Kumordinara, do romantičarskih, poput fatalne žene Laure. Glavni lik u romanu jest registrator Ivica Kičmanović, a čitatelj prati njegovu retrospektivnu priču o odrastanju, školovanju nadarenog seoskog djeteta, afirmaciji u gradu i ljubavnim tegobama. U registraturi obiluje romantističkim, realističkim, ali i modernističkim elementima – od trivijalnog senitimentalizma, stvarnih društvenih i političkih prilika druge polovice 19. stoljeća pa sve do fantastičnih i grotesknih slika.

Iako zbog svoje ljubavne lirike i nekolicine drama nije postao poznat, Josip Kozarac (Vinkovci, 1858. – Koprivnica, 1906.) prozom se ostvarenjima svrstao u vrh hrvatskog realizma. U romanu *Mrtvi kapitali* (1889.) bavi se ekonomskim i društvenim problemima slavonske sredine, odnosno motivom velike količine neobrađene slavonske zemlje koju treba iskoristiti. Tematski djelo pripada poetici realizma, ali karakterizacija likova i razvoj sižea još uvijek su romantičarski. U Kozarčevoj novelistici vidljiv je utjecaj Turgenjeva, osobito u prikazu atmosfere i lirskih ugođaja te karakterizaciji likova. Tematizira društvene probleme u Slavoniji (*Proletarci*, *Krčelići ne će ljepote*), odnos selo-grad (*Tri dana kod sina*), ljepotu slavonskog krajolika (*Slavonska šuma*), posljedice raspada patrijarhalnog morala (*Tena*), ali i ljubav, brak, ljubomoru i nevjeru (*Mira Kodolićeva*, *Donna Ines*). U novelama je, osim krajolikom, osobito zaokupljen ženskim likovima i ženskom psihologijom. Kao modernističke psihološke novele ističu se *Mira Kodolićeva* i *Oprava*.

Sljedeći hrvatski realist kojeg treba spomenuti je Vjenceslav Novak (Senj, 1859. – Zagreb, 1905.). Novak je prvo tematski bio orijentiran na hajdučko-tursku novelistiku s izrazitim romantičarskim obilježjima, a zatim slijede zavičajne novele iz podgorskog i senjskog života koje su s još nekoliko novijih novela okupljene u zbirku *Podgorske pripovijetke* (1889.). To su realistički oblikovane novele s tematikom iz suvremenog života i kritikom društva. Također, Novak se prvi približio svijetu poniženih i siromašnih (*U glib*, 1901.; *Iz velegradskog podzemlja*, 1905.). U romanima opisuje sve društvene slojeve, a najčešći likovi su neshvaćeni intelektualci, žrtve nesklada između ideala i stvarnosti. Treba istaknuti romaneskni prvijenac Pavao Šegota (1888.), *Podgorku* (1894.), *Nikolu Baretića* (1896.), *Posljednje Stipančiče* (1899.), autobiografski roman *Dva svijeta* (1901.), *Zapreke* (1905.) i *Tita Dorčića* (1906.). Njegovim najboljim djelom smatra se roman *Posljednji Stipančići* koji objedinjuje elemente

društvenog i obiteljsko-genealoškog romana. Novak uspijeva povezati sociološko-ekonomske činjenice, politička zbivanja i individualne ljudske sudbine. Radnja romana usmjerena je na propadanje patricijske obitelji Stipančić. Svaki od četiriju glavnih likova iz obitelji Stipančić predstavnik je jednog karaktera hrvatskog društva 19. stoljeća. Ante Stipančić autoritativan je otac konzervativnih svjetonazora, Valpurga dobra i nemoćna majka, Juraj rasipni i nezahvalni sin koji je dobio priliku školovati se u Beču, a Lucija kći koja je cijeli život bila zatvorena u vlastitu sobu, daleko od vanjskog svijeta. Lik Lucije Stipančić, simbol i žrtve i bunta, najsloženiji je ženski lik hrvatske književnosti 19. stoljeća. Zbog objektivističkog pristupa prema građi, Novak je prozvan hrvatskim Balzacom.

Silvije Strahimir Kranjčević (Senj, 1865. – Sarajevo, 1908.) poznati je hrvatski pjesnik, prevoditelj i urednik. Vrlo je važno njegovo javno djelovanje u sarajevskom polumjesečniku „Nada“ od 1894. do 1903. godine, tijekom kojeg hrvatska književnost postaje dostupna na širem balkanskom području. U cjelokupnom pjesničkom stvaralaštvu osjeća se nesuglasje između romantičarskog nacionalnog kulta i modernističkog odnosa prema egzistenciji. Kranjčevićevo pjesničko stvaralaštvo možemo podijeliti u tri tematska bloka, tijekom svakog od njih nastala je jedna zbirka. Prvome pripada zbirka Bugarkinje (1885.) u kojoj se Kranjčević oslanja na tradiciju rodoljubne elegije, specifičnu za hrvatski romantizam, a lirski subjekt najčešće s izvanvremenske pozicije tumači nacionalnu ili klasnu povijest (Povijesti sud). U ovoj fazi često rabi religiozni vokabular (Radniku, Najvećemu mučeniku). U zbirci Izabrane pjesme (1898.) Kranjčević progovara o čovječanstvu, a tematski obuhvaća gotovo sva ključna pitanja ljudskoga bića. Nakon toga, i u ovoj zbirci slijede domoljubne pjesme, no u njima je patriotizam intimiziran i lišen tradicionalne patetike (Moj dom). Skepsa u pogledu religioznih dogmi i nacionalnih ideala nazire se u pjesmama Eli! Eli!, lamâ azâvtani i Mojsije. Zbirka završava Uskočkim elegijama, ciklusom reminiscencija gradu Senju, a na samome kraju, u dodatku, nalazi se oratorij Prvi grijeh. Posljednja zbirka tiskana za vrijeme Kranjčevićeva života je zbirka Trzaji (1902.). U zbirci prevladavaju načela stoicizma, cinizma i skepticizma, ali zastupljeni su i ljubavni i erotski elementi. S jedne strane pesimistički svjetonazor i motiv ukletog pjesnika otuđenog od prirode i društvenih veza (Promašena kob, Uzdah), preko erotske lirike (U želji ljubavi, Mjesečina) pa sve do općih ljudskih stanja (Sveljudski hram). Pjesme (1908.) su tiskane nakon njegove smrti, a prikupljene su uglavnom nasumice. Osim poezije, Kranjčević je, bez većeg uspjeha, pisao kraću prozu i dramske tekstove. Bio je nezaobilazan uzor modernistima, Ujeviću, Krleži i krugovašima. Zbog jedinstvenog stila i nemogućnosti izravnog svrstavanja u niti jednu stilsku formaciju, Kranjčević nije uvijek bio najbolje prihvaćen u književnoj kritici. No, jedno je sigurno, Silvije Strahimir Kranjčević najznačajniji je hrvatski pjesnik na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.=